

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.6.2023.291353>

Кузик В. В.

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського Національної академії наук України. Кандидат мистецтвознавства. Старший науковий співробітник відділу музикознавства та етномузикології (Київ, Україна).

Kuzyk, Valentyna. Rylskyi Institute of Art History, Folklore and Ethnology of National Academy of Sciences of Ukraine. Candidate of Art Criticism (PhD), Senior researcher of the department of musicology and ethnomusicology (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0110-6937>

© Кузик В. В., 2023.

**ОБРАЗНО-МУЗИЧНА ПЕРСОНІФІКАЦІЯ
В КАМЕРНИХ ТВОРАХ БОГДАНИ ФІЛЬЦ
(ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)**

**FIGURATIVE AND MUSICAL PERSONIFICATION
OF THE CHAMBER WORKS OF BOHDANA FILTZ
(TO THE 90TH ANNIVERSARY OF HER BIRTH)**

Богдана-Марія Михайлівна Фільц — талановита композиторка, не меш обдарована музикознавиця, заслужена діячка мистецтв України, лауреатка премій імені М. В. Лисенка й В. С. Косенка, Всеукраїнського конкурсу композиторів «Духовні псалми», стипендіатка Фонду інтелектуальної співпраці «Україна — XXI століття», кандидатка мистецтвознавства, докторка філософії мистецтва, почесна професорка Державного Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка — її багатий творчий ужинок принесений на вівар національної музичної культури.

Цього року мисткиня мала б відзначати разом зі всією громадою Національної спілки композиторів України спільний 90-річний ювілей, але... Попри досить поважний вік, відпущений їй Провидінням, трохи не дочекалася тієї дати,

відлетіла у горні світи. Ми всі знаємо, як, попри досить тенденційне ставлення тоталітарної системи до діячів української культури, особливо з такою стражденною біографією, яка випала на долю яворівської інтелігентної родини Фільців [Фільц, 2010], культурна громадськість — і в Україні, і в діаспорі — завжди з великою повагою ставилася до Богдани Михайлівни та її творчого й наукового доробку. «Яскрава представниця галицької композиторської школи», яка у своїй творчості є «продовженням шляхетної європейської традиції», — так зазначав у композитор Геннадій Ляшенко [Фільц, 2010, с. 32]. «Таїна притягальності творчості Богдани Михайлівни в її великій любові до Краси, до людей, до рідної землі», — наголошувала незабутня Ганна Гаврилець [Фільц, 2010, с. 24]. «Як композиторка, Б. Фільц є яскравою мелодисткою: кантилена її ніжна, витончена, пульсуюча. Джерела її натхнення — у неповторній красі української народної пісні, у багатстві українського фольклору», — зазначала відома мисткиня Леся Дичко. А в далекі тепер 1950-ті роки Анатолій Кос-Анатольський — один з її викладачів у Львівській консерваторії — написав в листі до молодой аспірантки відділу музикознавства ІМФЕ¹ такі рядки: «Беріть від Ревуцького максимум і записуйте все основне, що він Вам скаже, бо це не є буденна собі людина — це учень Лисенка! Отже, Ви будете творчою внучкою Великого Діда і дочкою не гіршого Батька!» [Цит. за: Фільц, 2010, с. 32]² Красномовним свідченням шанобливого ставлення культурної громадськості до таланту Б. Фільц став той факт, що без жодної офіційної підтримки на честь її 75-річного ювілею відбулося 28 авторських концертів в Україні й Польщі.

Б. Фільц судилася унікальна мистецька доля. Їй пощастило навчатися музичній премудрості у двох композиторів-класиків — Станіслава Пилиповича Людкевича у Львові та Льва Миколайовича Ревуцького в Києві. Варто наголосили,

---

¹ Тепер Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України. У роки перебування Б. Фільц в аспірантурі директором ІМФЕ та керівником Ученої ради по захисту дисертацій був М. Т. Рильський.

² Лист зберігається в особистому архіві композиторки.

що такий «збіг» тішив і обох визнаних Метрів. Пані Богдана-Марія зазначала:

Пам'ятаю, як професор С. П. Людкевич з великим пієтетом говорив про твори Л. М. Ревуцького, відзначав оригінальний стиль, високий професіоналізм, самобутність й національну характерність музики, зокрема його Другої симфонії та вокально-симфонічної поеми «Хустина». Він щиро зрадів, коли взяв, що я буду продовжувати навчання у цього великого майстра й педагога, котрий виховав цілу плеяду видатних українських композиторів [Фільц, 2010, с. 269].

Для самої ж Богдани Михайлівни особистість Л. Ревуцького постала в усій його легендарній величі ще з юних студентських років, коли вона навіть і не сподівалася, що буде з 1959 року писати кандидатську дисертацію під його керівництвом. Композиторка згадувала:

З творами Л. Ревуцького я ознайомилась ще у Львові під час навчання в консерваторії. Вони часто виконувалися на академічних концертах і різних вечорах камерної музики. Особливо сподобалось мені його чарівне «Інтермецо». Напевно, не було скрипаля, який оминув би цю п'єсу. Вона своїм яскравим мелодизмом і широким розливом ліричного почуття не полишала байдужими ні самих виконавців, ні слухачів... Її виконувала моя сестра Іванна Фільц, яка закінчила разом зі мною Львівську консерваторію, а я часто їй акомпанувала. Ми переживали тоді щасливі й незабутні хвилини спілкування з прекрасною музикою. Це емоційне сприйняття його творчості через власне виконавство залишилось у моїй пам'яті на все життя. Вже багато років по тому я взяла, що «Інтермецо» Ревуцького засноване на народних піснях рідного мені Прикарпаття, зокрема на мелодіях балади «Чи чули ви, люде, о такій новині» й пісні «Ой вербо, вербо кучерява». Ймовірно, воно було для нас із сестрою таким близьким саме тому, що нагадувало нам музику нашого дитинства [Фильц, 1989, с. 106–107].

Добрі слова на адресу Богдани-Марії Михайлівни ще за її життя, на щастя, висловили й написали люди, відомі у світі української музики. Окрім згаданих, назвемо тих, хто першими підтримав талант молодшої композиторки: музикознавиці Марія-Ярослава Загайкевич, Любомира Ярославич і Стефанія Павлишин, фольклористка Софія Грица. У відомій збірці статей на честь ювілярці [Музична україністика, 2010] представлено дописи композиторів Антона Мухи, Михайла Степаненка, Віктора Степурка, знаних співачок Марії Байко та Ольги Попович, піаністок Марії Крушельницької, Ярослави Матюхи, Уляни Молчко, Олександри Німилевич, письменниці Софії Майданської, музикознавців Миколи Ластовецького, Володимира Грабовського, Олега Смоляка, Ірини Сікорської, Лідії Ніколаєвої, Лідії Корній, Богдана Сюти, Марини Долгих, Валентини Белікової, хормейстерів Тетяни Копилової, Мирослава Гулковського, Мстислава Юрченка та інших.

Та й сама Б. Фільц була дуже уважною до колег по музикантському цеху, що виявила значною кількістю (порівняно з іншими) присвят власних творів окремим **особистостям / персоналіям**, творчими і товарицькими контактами, якими дорожила (загалом 30 присвят).

Як не дивно, але у філологічно орієнтованій сучасній енциклопедистиці не зазначено особливостей **посвят / присвят / приношень / дару**, пов'язаних із музичним мистецтвом, у яких назване явище може виступати не тільки як **іменник**, а й як **жанр**. Зокрема, на сторінці «Української радянської енциклопедії» читаємо: «Посвята — напис, невеличкий вірш, вміщений на початку художнього твору, що вказує на особу чи подію, яким цей твір присвячується» [Неділько, 1987, с. 5]. Що ж стосується цієї дефініції у творчості Б. Фільц, то їх можна було б виокремити у три групи:

1) присвята за бажанням (з okazji та після написання опусу)¹;

---

¹ Пані Богдана мені призналася, що був тільки один випадок (досить давно), коли у неї буквально «вимолили» присвяту для маловідомої особи.

2) присвята особі, емоційно-психологічний образ якої мав вплив на композиторку (тобто, ще до творчого акту);

3) запрограмована ідея музичного втілення того чи іншого персоніфікованого образу.

До першої групи можуть належати присвяти переважно окремих творів: романси «Он ярочки зелененькі», слова Лесі Українки — *Раді Лисенко*, до якої відчувала великий пієтет; «Сирітка», «Маленькій Мар'яні» і «Сон» (слова Т. Шевченка) — *Марії Байко*, подрузі зі студентських років і виконавиці перших солоспівів Богдани; «Зелений явір» і «Хвилі щастя золотого» (слова І. Франка) і «Наша дума, наша пісня» (слова Т. Шевченка) — *Марії Загайкевич*, багаторічній подрузі, колезі та біографу композиторки; «В маєтку гетьмана Івана Сулими» (слова Л. Костенко) — присвята славним українським козакам минулого і сьогодення; хорові твори: Псалом 16 «Хорони мене, Боже» — дарунок хормейстерці й організаторці муніципального хору «Хрещатик» *Ларисі Бухонській*; «Отче наш» — дарунок камерному хору «Зоринка» та його керівнику *Ізидору Доскочу*. Найбільш примітним явищем у цій групі можна назвати вокальний цикл із п'яти солоспівів на слова Л. Костенко «Калина міряє корали» (2014), «присвячений Левку Ревуцькому з нагоди 125-річчя від дня народження», — зазначає Б. Фільц. Твори цього циклу є, безсумнівно, вершинним явищем у романсовому доробку композиторки, що вражає своїми високими художніми якостями.

До другої групи додаються і цикли творів, як-от: солоспіви «Вийся, жайворонку, вийся» (слова М. Рильського) — *Миколі Лисенку*; «Не час минає, а минаєм ми», слова Л. Костенко — пам'яті *Льва Ревуцького*¹; «Журавлині пісні»

---

¹ 30 березня 2002 року ми зустрілися з пані Богданою в метро — поспішали на засідання відділу в ІМФЕ. Вона дістала нотний зошит і сядучи у вагоні на колінах дописала останній акорд супроводу й поставила дату. Я тоді промовила: «Це ж саме сьогодні виповнюється 25 років по смерті Левка Ревуцького». Композиторка хвильку подумала, перегорнула рукопис на першу сторінку й написала: «Пам'яті Л. Ревуцького».

(слова Г. Канич) — світлої пам'яті *Бориса Гмирі* (композиторка брала участь у роботі журі вокального конкурсу імені видатного співака); вокальні цикли «Срібні струни» (слова Олександра Олеся) — *Станіславу Людкевичу*, першому вчителю з композиції; «Переливи барв» (слова С. Гординського) — *Ігорю Соневицькому*, композитору й музикознавцю з діаспори, який опікувався її концертами й творчими виступами під час поїздки до США¹; вокальний диптих «Сни журавлині» (слова О. Маландія) — пам'яті чоловіка *Миколи* (Мордюка, ученого-фізика), цикл пісень для дітей «Від льоду до льоду» (слова Олександра Олеся) — синові *Олесю*, нині відомому скрипалю; фортепіанний цикл «Музичні фрески»: «Надвечірня фреска» — *Володимиру Грабовському*, «Весняна фреска» — *Олександрі Німилович*, колегам із Дрогобича, які доклалися до видання її творів; «Різдвяна фреска» — *Валентині Беліковій*, музикознавиці з Кривого Рогу; «Фіалкова фреска-спогад» — *Марії Крушельницькій*, прекрасній виконавиці низки фортепіанних творів мисткині та блискучої прем'єри «Київського триптиху». З останніх присвят назвемо збірку із семи п'єс «Вибрані твори для скрипки і фортепіано» (2014), присвячену *Іванні Гусар* — відомій скрипальці, лауреатці міжнародних конкурсів, яка доводиться Богдані Михайлівні внучатою племінницею (є онукою рідної сестри Іванки, що теж була скрипалькою, однак тяжка хвороба рано обірвала її життя).

Список присвят першої та другої груп можливо уявити як каталог своєрідної портретної галереї творчої інтелігенції України, а вже у третьому випадку перед нами просто постає уявний іконостас, у якому мисткиня вшановує найбільш авторитетні постаті національної музики, які відіграли певну роль у формуванні її таланту та естетичних смаків. Маю на увазі фортепіанний цикл із семи п'єс «Музичні присвяти»

---

¹ Поїздка Б. Фільц до США відбулася в січні 2005 р., у розпал подій Помаранчевої революції. Композиторка принципово відмовилася виступати в залі амбасаді України, бо на стіні висів портрет Л. Кучми. За її наполяганням портрет зняли й замінили Тризубом.

(зібраний остаточно 2002 року). Для більшої переконливості задуму авторка вдається до інклюзій / цитування найбільш стильово прикметних тематичних фрагментів обраних персоналій. Тобто маємо появу окремого музичного жанру¹. Розпочинається цикл п'єсою «Відлуння минулих літ» (1985) — присвята *Денису Січинському*, у якій чуємо тематичну ланку його ностальгійного романсу «Бабині літо» («Гей летить павутиння») на слова М. Гавалевича. Друга — «Спомин» (1993) — пам'яті *Станіслава Людкевича*, імпульсом для якої став наспів емоційно-напруженого романсу «Тайна» («Хтось мене ще пам'ятає») на вірші Олександра Олеся. Третя — «Сумна пісня» (2000) — присвята *Василію Барвінському*, у якій звучать інтонації фортепіанної «Думки» з його циклу «Шість мініатюр на українські народні теми». Четверта — «Меланхолійний вальс» (2000) — присвята *Анатолію Кос-Анатольському*, із проведенням зворушливої мелодії знаменитого романсу «Ой ти, дівчино, з горіха зерня» на вірші І. Франка. П'ята — «Ліричний прелюд» (2000) — присвята *Євгенові Козаку*, у п'єсі відчутні інтонації знаменитого хору «Вівчарик». Щоста — «Скерцо» (2001) — присвята *Миколі Колесі*, токатна п'єса з інклюзією фрагменту «Сонатини» митця. Остання, сьома — «Елегія» (2002) — присвята *Льву Ревуцькому*, у якій любовно збережені думна поспівка («заплачка») і тональні барви загальновідомого шедедру композитора-класика.

Зрештою констатуємо, **образно-музична персоніфікація**, яку здійснила композиторка Богдана-Марія Фільц під егідою **посвят / присвят / дару**, не тільки стала авторським виявом щирого визнання своїх наставників, друзів і колег, а й сприяла появі окремого жанру в українській музичній культурі.

---

¹ Цикл можливо виконувати послідовно як один опус та й окремо кожен з п'єс.

Список використаної літератури

1. Музична україністика: сучасний вимір : зб. наук. ст. на пошану Богдани Фільц / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України ; ред.-упоряд. В. В. Кузик. Вип. 5. Київ, 2010. 362 с.

2. Неділько Г. Я. Посвята // Українська радянська енциклопедичний словник : у 3 т. Т. 3. Київ, 1987. С. 5.

3. Фільц Б. М. Коріння мого роду // Музична україністика: сучасний вимір : зб. наук. ст. на пошану Богдани Фільц / ред-упоряд. В. В. Кузик. Вип. 5. Київ, 2010. С. 279–296.

4. Фильц Б. М. Радость творческого общения // Лев Николаевич Ревуцкий. Статьи. Воспоминания. Киев : Муз. Україна, 1989. С. 106–107.